

Kabdebó Ferenc

BANKTÖRTÉNET „ A KEZDETEKTŐL

Az Óbabiloni Birodalom központja, Babilon

46

Ha a banktörténet a témánk, akkor először választ kell adnunk arra a kérdésre, hogy mit is nevezünk banknak. Ma banknak mondjuk azokat a pénzintézeteket, amelyek betétet gyűjtenek, számlát vezetnek, lebonyolítják a pénzforgalmat (pl. átutalás) és hiteleket nyújtanak. A négy elem közül az utolsó a legérdekesebb, ugyanis sokan gondolják, hogy a bankok azt a pénzt kölcsönzik ki, amit az ügyfelek betesznek hozzájuk. Ez azonban nincs így – bár a takarékpénztárak esetében előfordul –, a bankok ugyanis a hitelnyújtáskor pénzt teremtenek, mégpedig úgynevezett kereskedelmi banki számlapénzt. A pénzteremtés részleteibe most nem megyünk bele, elég annyit, hogy amikor valaki hitelt vesz föl, akkor a bank nyit neki egy számlát, mintha csak betétes lenne, csak ezt nem betétszámlának, hanem hitelszámlának mondjuk. Röviden: a bank lényegében pénzt teremt a semmiből, és a modern gazdaság pénze valójában hitelpénz, amely hitelnyújtás útján keletkezik.

A fentiekből következik, hogy a mai értelemben vett bankok nem működhetek még akkor, amikor a pénzrendszer a nemesfémekre – aranyra, ezüstre – épült. Az aranypénzrendszerben ugyanis a pénznek magának is belső értéke van, míg a hitelpénz esetében nincs. Aranyat nem lehet a semmiből teremteni, belső értékkel nem bíró pénzt viszont igen.

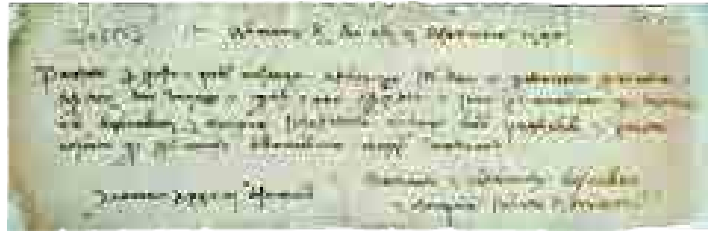
A bankrendszer kezdetei az Óbabiloni Birodalom idejére nyúlnak vissza. A királyi gabonarakta- rók az ott letétet elhelyezőkhöz számlájának terhére kifizetéseket teljesíthettek, illetve számlájukon jóvá is írhattak befizetéseket. Mindez kísértetiesen emlékeztet a mai bankok számlavezetésére, és a pénzforgalom lebonyolítására.

Közel egy évezredet kell várnunk a banktörténet következő nagy fordulópontjára, a pénztermék megjelenésére. A Kr. e. 7. századtól a Lüdiából elterjedő, és egy-

Az egyik legkorábbi érme Lüdiából (Kr. e. 7. század)

re több helyen vert és egyre többféle anyagú és címetű pénzermék nélkülözhetetlenné teszi a pénzváltók tevékenységét. A pénzváltók asztala – legyen az

Kereskedelmi váltó 1398-ból

a görög *trapeza*, az olasz *banca* vagy a latin *mensa* – nemcsak a pénzváltást szolgálja, de ott őrzi a letéteket és folyósít kölcsönöket a görög *trapezitész*, a római *menzárius* és az olasz *bankár*.

A modern bankrendszer kialakulásának első igazán nagy lépése a váltóforgalom általánossá válása volt. De mi is az a váltó?

A késő középkori vásárokon, ahol a kereskedők egymás között adták, vették az árut (a fogyasztók a piacon vásároltak), és igen komoly összegek cseréltek gazdát, teljesen megszokott eljárás volt, hogy a vevő – pénz híján – egy későbbi időpontra szóló fizetési ígéretet tett az eladónak. Ezt természetesen írásba is foglalták, az így létrejött irat volt a *cambium per literas*, amit magyarul talán levélváltásnak fordíthatnánk. Innen ered az ilyen típusú fizetési ígéret hazai elnevezése is: a váltó.

Sandro Botticelli: *A háromkirályok imádása* (A Mária előtt térdeplő alak Cosimo, a bankházat alapító Giovanni fia. A kép előterében, a testét szinte teljesen elfedő piros köpenyben, Köszvényes Piero, Cosimo fia, míg a kép bal alsó részén, kardjára támaszkodva Lorenzo, Piero fia, aki az *il Magnifico* – 'dicsőséges', 'fényes' jelzőt kapta. A jobb szélén, felénk tekintve, sárga ruhában, a Mediciekkel jó kapcsolatot ápoló Botticelli, saját magát is megfestette.)

Mit tartalmazott a váltó? Értelemszerűen az adós (kötelezett) és a hitelező (jogosult) nevét, az összeget, amit az adósnak meg kellett fizetnie, a váltó lejáratát, azaz a pénz megfizetésének határidejét, és a pénz átadásának helyét.

Mire használhatta a jogosult a kezében lévő váltót? Lehetséges volt, hogy kivárta a határidőt, majd ő vagy a megbízottja találkozott a kötelezettel, és átvette a pénzt, ami akár nem kevés arany- vagy ezüstérmét jelenthetett.

Tehetett azonban mást is, és számunkra ez az, ami igazán érdekes. Ha vásárolni akart egy másik kereskedőtől, megpróbálhattott fizetni a kezében lévő váltóval, ami vagy sikerült, vagy nem. Hogy ez mitől függött? Leginkább attól, hogy ez a harmadik kereskedő elfogadta-e ezt a váltót. Őt ugyanis erre semmi sem kötelezte, mondhatta, hogy pénzt – azaz érméket – kér, avagy írjanak egy újabb váltót. Egy harmadik félként belépő kereskedő általában akkor fogadott el egy váltót ilyenformán, ha ismerte az eredeti kötelezettet, tudta róla, hogy megbízható, s be tudta hajtani rajta a tartozást.

Van azonban valami, ami még tovább bonyolítja ezt a kérdést. A váltó jogosultjának ugyanis volt más lehetősége is, mint, hogy fizessen a birtokában lévő váltóval, vagy kivárja annak a lejáratát. Megtehetette azt is, hogy egy eléggé speciális pénzügyi vállalkozásnál leszámíttatja a váltóját.

Nézzük, mit is jelent ez a rejtélyesen hangzó fogalom, és mi ez a speciális vállalkozás!

Azt a folyamatot, amelynek során a bankház kiszámítja, hogy a névértékhez képest mennyivel adjon kevesebbet a váltóért, leszámítolásnak vagy szakszóval diszkontálásnak mondjuk. A diszkont, amit általában csak árengedménynek, kedvezménynek ismerünk, leszámítolást is jelent. A kifejezés alapja az angol *discount*, ami 'lefelé / visszafelé számolás' jelentéssel is bír.

Banca középkori ábrázolásai

Ha a váltó jogosultjának már a lejárat előtt pénzre – tehát arany- vagy ezüstérmékre – volt szüksége, akkor fölkeresett egy olyan nagy és közismert kereskedőházat, mint például a Mediciek, akiknek kiterjedt kapcsolatai voltak, sok városban volt érdekeltsége, tehát könnyen elérhetett bárkit, aki akkoriban komoly kereskedőnek számított, és szokott váltót is kiállítani. A mi kereskedőnk ilyenkor bekopogott egy ilyen köztisztelőben álló kereskedőházhoz, de nevezzük most már inkább bankháznak, és felkínálta nekik a birtokában lévő váltót. A bankház, bár erre semmi nem kötelezi, általában kötélnek állt, mert hasznot remélt ettől. Ugyanis nem adott annyi pénzt a váltóért, amennyiről az szólt, vagyis nem a névértéket fizette ki, hanem annál valamivel kevesebbet. A különbség tartalmazta a bankház behajtással kapcsolatos költségeit, és még valamennyi profit is kijött belőle. A váltó eredeti jogosultja is jól járt, hiszen korábban jutott a pénzéhez, és ezt az időnyereséget fizette meg az előbb említett különbséggel.

A bankházak azonban nem szívesen mondtak le arany- és ezüstkészletükről, ezért egy új, innovatív megoldást találtak ki: a bank nem aranyérmét adott a leszámított kereskedelmi váltók ellenében, hanem a saját váltóját, amit a továbbiakban bankjegynek lehet nevezni. Aki bankjegyet birtokolt, annak követelése volt a bankkal szemben. Ha a követelés aranyra szólt, mint ahogy az újkor hajnalán ez általában így volt, akkor ezt a bankjegyet klasszikus bankjegynek nevezzük. A bankjegy tehát a bank fizetési ígérete, váltója volt, azonban erről a váltóról már hiányzott a jogosult neve. Vagyis a bank azt vállalta, hogy bárkinek, aki neki a bankjegyet bemutatja, annak értéken kifizeti az azon szereplő arany mennyiséget. Így a bankjegy egyszerűen és korlátlanul forgathatóvá vált, könnyedén lehetett vele fizetni. A bankjegy átadásával az aranyra szóló követelés átruházható volt arra, aki a bankjegyet elfogadta. Mivel a bankjegyeket kibocsátó nagy bankházak közismertek és megbízhatóak voltak, ezért váltói-

Carl Ludwig Friedrich Becker: *Anton Fugger látogatása V. Károlynál* (Anton Fugger begyűjt az adóslevéllel)

Lombardia Itália északi részén helyezkedik el, a Római Birodalom bukása után a germán langobardok foglalták el ezt a területet, nevét is innen kapta. Napjainkban a régió székhelye Milánó. A langobardok nevét őrzi a lombard hitelek, olyan, rendszerint rövid lejáratú, azaz éven belüli pénzkölcsönök, amelyeknek a fedezetéül valamely forgalomképes – tehát adható, vehető – ingóság, nem pedig az inkább megszokott ingatlan szolgál.

Amikor egy váltó eredeti jogosultja átadta a váltót egy harmadik kereskedőnek, vagyis őt tette jogosulttá, akkor a váltó hátoldalára – ami eredendően üresen maradt – feljegyezték ezt, azaz tanúk előtt rögzítették az átruházás tényét. Erre azért volt szükség, mert a kötelezettnek tudnia kellett, hogy az új jogosult szabályosan jutott a váltóhoz, valóban jár neki az a pénz. A váltó hátoldalára történő feljegyzés, az okirat megfordítása ma is tovább él nyelvünkben. A váltó átadóját mindmáig forgatónak, az új jogosultat forgatmányosnak szokták nevezni. Tudjuk azt is, hogy a kereskedők azért vásárolnak, hogy haszonra, azaz több pénzre tegyenek szert; így ebből, a váltó szó szerinti megfordításából származik a megforgatja vagy egyszerűen csak forgatja a pénzt kifejezés, ami közismerten arra vonatkozik, hogy kevesebb pénzből több pénz lesz.

kat mindenki szívesen fogadta, és tudták, hogy az aranyuk biztonságosan pihen a bankház termeiben.

Az előzőekben leírt váltóforgalom 13. századi kezdetei Lombardiába, a lombard városokhoz nyúlnak vissza, ők voltak az első keresztény hitelközvetítők Franciaországban, Angliában és a német területeken. Azonban csakhamar kiszorították őket a genovai, velencei és firenzei nagy kereskedőházak, amik a 15. századig uralták az európai pénzügyi világot. A lombard kezdeteket azonban ma is őrizzük nyelvünkben, gondoljunk a lombard hitelre, vagy a londoni Cityben a Lombard Streetre.

Az itáliai, főként genovai és firenzei kereskedőházaktól a 16. században a Németalföldre, elsősorban a hollandiai Amszterdamba került a pénzügyi élet súlypontja, ahol már nem a kereskedőházak melléktevékenysége volt a bankolás, hanem valódi pénzintézetek kezdték meg a működésüket. A 17. század vége, 18. század első fele azonban már egyre inkább az angoloké volt, akiknél kezdetben az aranyművesek látták el a bankfunkciókat, majd a gombamód szaporodó bankok lettek a pénzügyi élet fősze-

replői. Bár nem ők az elsők, mert a svédek megelőzték őket, de mégis az 1694-ben alapított londoni Bank of England lett a jegybanki minta minden ország számára, és London lett a világ pénzügyi-kereskedelmi központja több évszázadon át.

A jegybank azonban némi magyarázatra szorul. A bankjegykibocsátásában lévő lehetőségekre ugyanis hamar rájöttek az uralkodók is. Hadjártaikhoz vagy csak az udvari élet fenntartásához gyakran folyamodtak kölcsönért, amit aztán ők is bankjegyekben vettek föl. Törleszteni azonban gyakran nem tudtak, és ezt a problémát úgy oldották föl, hogy lehetővé tették az adófizetést bankjegyekben is, és a kölcsönt folyósító banknak engedték át bizonyos adófajták beszedésének a jogát is. S ha e mellé a bank még monopóliumot is kapott a bankjegykibocsátásra, akkor központi bankká, jegybankká vált, s akkor már nem is bánta a törlesztés elmaradását.

A firenzei bankárok siker- és bukástörténete két bankárfamíliával, a Bardi és Peruzzi családdal indult. Kereskedelmi, pénzváltó és hitelezési tevékenységük révén hatalmas vagyonhoz jutottak. Elkövették azonban azt a hibát, amit az utánuk jövő Mediciek már nem; az 1330-as évek végén királyi hitelt nyújtottak III. Edward (ur. 1327–1377) angol uralkodónak, hogy az finanszírozni tudja a százéves háború költségeit. 1345-ben azonban Edward egyszerűen megtagadta az 1 millió 365 ezer aranyforintnyi kölcsön visszafizetését, ami mindkét bankházat csődbe juttatta.

A takács és kereskedő felmenőkkel rendelkező Jakob Fugger 1487-ben alapított bankházat, majd a Habsburgokkal kötött megállapodása alapján részesedést szerzett az örökös tartományok réz- és aranybányáiban. Így kerültek a család birtokába a magyarországi aranybányák is. Jakob utódja a bankház élén unokaöccse, Anton Fugger lett. Az Anton által vezetett bankház legnagyobb és legbefolyásosabb ügyfele V. Károly német-római császár lett. Az uralkodó oly mértékig adósodott el a Fuggereknél, hogy egy anekdotikus történet szerint, amikor egy üzleti tárgyaláson panaszkodott, hogy fázik, Anton az egyik adóslevelével gyújtott be, mondván, marad még elegendő. A Fugger dinasztia Magyarországon is bőven hagyott nyomot maga után. Az 1520-as évek első felében II. Lajos magyar királyt pénzügyi bojkott alá vonták, amikor megpróbálta visszaszerelni tőlük a felvidéki bányákat. Ennek a pénzügyi akciónak a hatásai közrejátszottak a mohácsi csatavesztésben is. A csatát követően, támogatva a Habsburgokat, a Fugger család pénzelte I. Habsburg Ferdinánd magyar királlyá választását. A Fuggerek vesztét végül a túlzott hitelezés okozta. Nem figyeltek a Mediciek intelmére, és hiteleztek az arisztokráciának és, ami a nagyobb baj volt, királyi háznak is. A nyakig eladósodott Habsburgok nem fizettek, és az óriási veszteséget fölhalmozó család a bankházat a 16. század végére felszámolta, maradék – nem kevés – pénzükből birtokot vásároltak. A magyar nyelv a legkevésbé sem hízelgő, minden szimpátiát nélkülöző fukar szót alkotta a Fugger családnévből, így őrizve meg számunkra kellemetlen pénzügyi emléküket.